

Праці Наукового товариства ім. Шевченка. Медичні науки 2025, 2 (77). <https://doi.org/10.25040/ntsh>

www.msps.org.ua

DOI: 10.25040/ntsh2025.02.04

Адреса для листування: Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, просп. Берестейський, 120А, 03115, м. Київ, Україна.
E-mail: v_korolenko@yahoo.com

Надійшла до редакції: 26.09.2024
Прийнята до друку: 13.11.2025
Опублікована: 16.12.2025

ORCID IDs

Василь Лазоришинець:
<https://orcid.org/0000-0002-1748-561X>
Володимир Короленко:
<https://orcid.org/0000-0002-9735-0896>
Богдан Божук:
<https://orcid.org/0000-0002-8089-2840>
Вікторія Короленко:
<https://orcid.org/0000-0002-5483-4620>

Особистий внесок авторів

Концепція: Василь Лазоришинець, Володимир Короленко;
Збирання й аналізування даних: Володимир Короленко, Богдан Божук, Вікторія Короленко;
Написання статті: Володимир Короленко, Богдан Божук, Вікторія Короленко;
Редагування та затвердження остаточного варіанту статті: Василь Лазоришинець, Володимир Короленко.

Дозвіл комісії з питань біоетики на проведення досліджень: не потрібний.

Конфлікт інтересів: автори декларують відсутність конфлікту інтересів.

Фінансування: автори декларують відсутність фінансування.

© Всі автори, 2025

Оригінальна стаття

РОЛЬ ГЛОБАЛЬНОЇ ДИПЛОМАТІЇ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я У ПРОСУВАННІ НАЦІОНАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ УКРАЇНИ: ОГЛЯД СУЧАСНИХ ПІДХОДІВ

Василь Лазоришинець¹, Володимир Короленко^{1,2,3}, Богдан Божук^{3,4}, Вікторія Короленко⁵

¹Національна академія медичних наук України, Київ, Україна

²Державна служба України з лікарських засобів та контролю за наркотиками, Київ, Україна

³Університет економіки і права «КРОК», Київ, Україна

⁴Інститут медицини праці імені Ю. І. Кундієва Національної академії медичних наук України, Київ, Україна

⁵Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Київ, Україна

Вступ. У сучасному глобалізованому світі значення глобальної дипломатії охорони здоров'я (GHD) зростає, оскільки транскордонні виклики здоров'ю потребують міждержавної, колективної відповіді. Для України, особливо в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення, актуальність GHD полягає в інтеграції країни в глобальні системи співпраці, залученні міжнародної підтримки та побудові м'якої сили через гуманітарну і медичну дипломатію. Сучасна глобальна дипломатія у сфері охорони здоров'я базується на кількох взаємопов'язаних підходах, де кожен із них відображає специфіку дієвих суб'єктів (партнерів), цілей та контексту політичної взаємодії. До провідних підходів у межах GHD відносять класичну, багатосторонню та дипломатію безпеки охорони здоров'я. Ці моделі часто існують паралельно, доповнюючи одна одну залежно від глобального чи регіонального контексту.

Мета: проаналізувати стан еволюції та сучасних підходів до глобальної дипломатії охорони здоров'я, з акцентом на її стратегічну важливість для України в умовах пандемій, війни, гуманітарної кризи та поствоєнної відбудови.

Методи дослідження. Застосований міждисциплінарний системний підхід, що поєднує: метод системного аналізу; компаративний метод; метод кейс-аналізу; документальний аналіз; елементи SWOT-аналізу.

Результати. SWOT-аналіз підходів у сфері GHD виявив як можливості, так і виклики для України. За останні п'ять років держава активізувала участь у глобальних ініціативах охорони здоров'я, поєднуючи внутрішні реформи з міжнародною співпрацею. Було налагоджене партнерство з ВООЗ, ЮНІСЕФ, GAVI, Global Fund та інтеграція до європейського простору. Із початком повномасштабної війни GHD стала ключовим інструментом реагування на гуманітарну та медичну кризи. Науково-медична дипломатія й дипломатія у сфері психічного здоров'я стали її стратегічними напрямками, а сама GHD — важливою платформою міжнародної координації та зовнішньої політики України.

Ключові слова: пандемія COVID-19, глобальна дипломатія охорони здоров'я, воєнний стан, надзвичайна ситуація, профілактика, охорона здоров'я, громадське здоров'я, політика охорони здоров'я, психічне здоров'я.

Вступ

Глобальна дипломатія охорони здоров'я (англ. Global Health Diplomacy, GHD; синоніми – медична дипломатія, дипломатія охорони здоров'я) – це міжгалузевий і мультирівневий процес дипломатичних переговорів та колективного реагування, спрямований на формування політики охорони здоров'я на світовому рівні та управління нею. Узагальнюючи дефініції останніх років, можна визначити, що GHD охоплює мультирівневі та багатоакторні переговори задля формування і регулювання політичного клімату у сфері охорони здоров'я [1-3]. Усі автори, залучені до цієї тематики, підкреслюють, що GHD поєднує мистецтво дипломатії зі сферою глобального здоров'я та прагненням зменшити нерівності й забезпечити права людини.

У сучасному глобалізованому світі значення GHD зростає, оскільки транскордонні виклики здоров'ю (пандемії, кліматичні катастрофи, міграції) потребують міждержавної, колективної відповіді [3-5]. Для України, особливо в умовах повномасштабної війни та післявоєнного відновлення, актуальність GHD полягає в інтеграції країни в глобальні системи співпраці, залученні міжнародної підтримки та побудові м'якої сили (soft power) через гуманітарну і медичну дипломатію. Прикладом успішних дипломатичних багатосторонніх проєктів є, зокрема, меморандуми, як-от угода Тайваню та Чехії щодо відновлення медичного сектора України (2023) – демонстрація демократичної солідарності завдяки дипломатії охорони здоров'я [4; 6], а також такі наддержавні платформи, як Саміт перших леді та джентльменів – міжнародна ініціатива, що об'єднує перших леді та джентльменів для вирішення глобальних викликів, ініційована першою леді України Оленою Зеленською.

Історично GHD розвивалась із традиційної, класичної дипломатії (core diplomacy): держави уклали міждержавні угоди з охорони здоров'я, як-от Рамкова конвенція щодо контролю над тютюном або Міжнародні медико-санітарні правила, ММСП (International Health Regulations). Проте з часом поняття розширилось до багатостороннього (multistakeholder) підходу – залучення як партнерів міжнародних та / чи неурядових організацій (МО/НУО) і приватного сектора, а також з'явилося питання дипломатії безпеки охорони здоров'я (health security diplomacy) у відповідь на пандемії та / чи біологічні загрози [4; 7].

Отже, сучасна глобальна дипломатія у сфері охорони здоров'я базується на кількох взаємопов'язаних підходах, де кожен із них відображає специфіку дієвих суб'єктів (партнерів), цілей та контексту політичної взаємодії. До провідних підходів у межах GHD відносять класичну (core or classical diplomacy), багатосторонню (multistakeholder diplomacy) та дипломатію безпеки охорони здоров'я (health security diplomacy). Ці моделі не є суперечливими, а часто існують паралельно, доповнюючи одна одну залежно від глобального чи регіонального контексту.

Класична дипломатія (Core Diplomacy). Цей підхід репрезентує «традиційну» міждержавну дипломатію, у межах якої держави укладають двосторонні або багатосторонні угоди з питань охорони здоров'я. Основними каналами взаємодії є міністерства закордонних справ, охорони здоров'я та постійні представництва при міжнародних організаціях (зокрема, Організації Об'єднаних Націй (ООН), Всесвітній організації охорони здоров'я (ВООЗ), Дитячому фонді ООН (ЮНІСЕФ)). Прикладами результатів такого підходу є ухвалення ММСП, Рамкової конвенції ВООЗ щодо боротьби з тютюном, глобальних домовленостей щодо зміцнення систем первинної медико-санітарної допомоги (Алма-Атинська декларація 1978 року, Астанинська декларація 2018 року).

Протягом останніх років, особливо внаслідок пандемії COVID-19, активізувалася потреба у вдосконаленні цього рівня дипломатії: від координації обміну даними до переговорів щодо глобального договору про пандемії (WHO Pandemic Agreement) [3; 8; 9].

Багатостороння дипломатія (Multistakeholder Diplomacy). У другій моделі дипломатія залучає не лише представницькі органи держави, а й широке коло інших партнерів: міжнародні організації (ВООЗ, Світовий банк, Альянс вакцин (Vaccine Alliance, GAVI), неурядові організації («Лікарі без кордонів» (фр. Médecins Sans Frontières, MSF), приватний сектор (фармацевтичні компанії, технологічні корпорації тощо) та академічну спільноту. Цей підхід став особливо значущим під час реалізації таких ініціатив, як COVID-19 Vaccines Global Access - COVAX (глобальний механізм розподілу вакцин), коли взаємодія між урядами, бізнесом і громадянським суспільством дала змогу мобілізувати ресурси та забезпечити доступ до вакцин для країн із низьким рівнем доходу.

Така модель сприяє формуванню більш гнучких, адаптивних і контекстуально чутливих рішень із врахуванням інтересів різних сторін. Водночас вона може створювати виклики щодо прозорості, легітимності та відповідальності за ухвалені рішення [3; 10].

Дипломатія безпеки охорони здоров'я (Health Security Diplomacy). Ця модель акцентована на охороні здоров'я як ключовому елементі національної, регіональної та глобальної безпеки. Такий підхід активізувався в умовах міжнародних надзвичайних ситуацій у галузі охорони здоров'я (Ебола, COVID-19), біологічних загроз, кліматичних змін, воєнних

конфліктів і масових міграцій. Основна увага тут приділена швидкому реагуванню, координації епідеміологічного нагляду, укріпленню систем охорони здоров'я, а також формуванню довгострокової біобезпеки.

На прикладі України цей підхід набув особливої актуальності після 2022 року, коли питання забезпечення медичної допомоги в умовах повномасштабної війни, епідеміологічних ризиків та зруйнованої інфраструктури стало наріжними для міжнародних переговорів та гуманітарної співпраці (наприклад, підтримка від ВООЗ, Агентства США з міжнародного розвитку (USAID), інституцій Європейського Союзу (ЄС). Цей підхід уможливає поєднання зовнішньополітичних інтересів з етикою глобальної солідарності та правами людини [3; 11].

GHD також тісно пов'язана з концептами «м'якої сили» (soft power), безпеки та прав людини. Завдяки глобальній медичній допомозі (медикаменти, вакцини, технічна підтримка) країни можуть формувати позитивний міжнародний імідж та добровільний вплив, що характерно для soft power [12]. З іншого боку, GHD використовує інструменти безпеки: боротьбу з пандеміями, реагування на біотероризм — концепти безпеки охорони здоров'я як складової безпеки людини.

Нарешті, GHD підтримує ідеї прав людини, рівності (equity) та глобальної справедливості: забезпечення всім країнам доступу до охорони здоров'я, вакцин, лікарських засобів, медичних виробів, участь громад в ухваленні міжнародних рішень — це також етичний вимір дипломатії охорони здоров'я [7; 11].

Мета дослідження: проаналізувати стан еволюції та сучасних підходів до глобальної дипломатії у сфері охорони здоров'я, з акцентом на її стратегічну важливість для України в умовах пандемій, війни, гуманітарної кризи та повоєнної відбудови.

Матеріали і методи

Методологічну основу дослідження становить міждисциплінарний системний підхід, що поєднує: метод системного аналізу — для комплексного вивчення GHD як політичного, гуманітарного та безпекового феномену; компаративний метод — для порівняння трьох ключових моделей GHD (classical, multistakeholder, health security diplomacy) з точки зору їхньої релевантності до українського контексту; метод кейс-аналізу — для дослідження прикладів міжнародної співпраці в галузі охорони здоров'я щодо України (COVAX, EU-Ukraine Health Task Force); документальний аналіз — для роботи з нормативними актами, стратегіями міжнародних інституцій та офіційними джерелами; елементи SWOT-аналізу — для оцінки сильних і слабких сторін застосування GHD в Україні. У дослідженні використані такі джерела та матеріали: наукові статті, опубліковані у фахових міжнародних журналах протягом останніх 5-ти років; офіційні документи ВООЗ, ЄС, GAVI, COVAX та інші міждержавні ініціативи у сфері глобального здоров'я; аналітичні звіти міжнародних організацій (WHO, Світовий банк, Організація економічного співробітництва та розвитку (OECD), USAID, Генеральний директорат Європейської Комісії з охорони здоров'я та безпеки харчових продуктів (DG SANTE); кейс-дослідження, що стосуються України: міжнародні меморандуми, приклади гуманітарної та медичної допомоги від донорів, дані ВООЗ щодо наслідків війни для системи охорони здоров'я України.

Результати і обговорення

SWOT-аналіз провідних підходів у межах GHD засвідчив їхні можливості та виклики з урахуванням українського контексту (табл. 1).

Таблиця 1

Порівняння трьох основних підходів до глобальної дипломатії у сфері охорони здоров'я з урахуванням українського контексту

Підхід	Сильні сторони / можливості	Слабкі сторони / виклики
Core or classical diplomacy (традиційна міждержавна дипломатія)	<ul style="list-style-type: none"> має офіційну вагу та легітимність забезпечує участь України в переговорах на глобальному рівні (ВООЗ, ООН, ЄС) може забезпечувати двосторонню допомогу (меморандуми, пакети підтримки, навчання кадрів) 	<ul style="list-style-type: none"> обмежений кадровий потенціал у сфері дипломатії охорони здоров'я нерівний переговорний ресурс (особливо в кризових умовах) тривалі бюрократичні процедури
Multistakeholder diplomacy (НУО, міжнародні організації, приватний сектор)	<ul style="list-style-type: none"> гнучкість і швидкість реагування масштабна гуманітарна підтримка (ВООЗ, ЮНІСЕФ, MSF, Міжнародний комітет Червоного Хреста (ICRC), USAID) 	<ul style="list-style-type: none"> можлива недостатня координація, конфлікти інтересів між урядом, НУО та діловими колами ризик дублювання зусиль або втрати контролю

	<ul style="list-style-type: none"> – можливість локалізованої цільової допомоги (медичне обладнання, лікарські засоби, мобільні клініки та аптеки) – розширення партнерств за межами урядових структур 	<ul style="list-style-type: none"> – може бути тимчасовим, залежним від донорів
Health security diplomacy (у контексті війни, пандемій, біологічних загроз)	<ul style="list-style-type: none"> – висока пріоритетність для міжнародної спільноти – підвищення безпекового іміджу України (як країни, що бореться з викликами для глобальної стабільності) – активізація медичного компоненту у військово-цивільних відносинах (напр., посттравматичний стресовий розлад - ПТСР, травми, вакцинація під час війни) 	<ul style="list-style-type: none"> – значна залежність від зовнішніх джерел (фінансування, постачання) – вразливість до політичних змін (наприклад, пріоритетність України для донорів може зменшитись) – недостатня внутрішня інфраструктура безпеки здоров'я (система раннього виявлення, запаси реагування)

Історія участі України у глобальній медичній дипломатії, зокрема при подоланні пандемії COVID-19

Упродовж останніх п'яти років Україна суттєво активізувала свою участь у глобальних ініціативах у сфері охорони здоров'я, демонструючи гармонійне поєднання внутрішніх реформ та міжнародної співпраці. Партнерство з провідними організаціями, зокрема ВООЗ, ЮНІСЕФ, Глобальний Фонд та GAVI, стало важливим чинником у протидії поширенню ВІЛ, туберкульозу та пандемії COVID-19.

Ще до початку повномасштабної війни Україна залишалася серед країн Європи з найвищим рівнем поширеності ВІЛ-інфекції та туберкульозу, що зумовлювало нагальну потребу у зовнішній підтримці. Завдяки залученню так званого Country Coordination Mechanism (CCM) під егідою Глобального Фонду, було забезпечене масштабне фінансування на потреби антивірусної терапії (АРТ), діагностики, профілактики та системного моніторингу [13].

Кризове фінансування передбачало екстрене виділення понад 27 млн доларів США у 2022–2023 роках, що доповнювало основний грант обсягом майже 165.5 млн доларів на 2024–2026 роки. Це дало змогу зберегти доступ до послуг у сфері ВІЛ та туберкульозу, зокрема в регіонах, що зазнали бойових дій [13].

Важливою рушійною силою у забезпеченні безперервності лікування стали громадські організації та спільноти пацієнтів. Завдяки моделі управління, орієнтованій на громаду (community-driven governance), яку реалізували громадські організації «Позитивні жінки», «100% Life», «Alliance for Public Health», навіть через півроку після початку повномасштабної війни не було зафіксовано збоїв у наданні АРТ [14].

У міжнародному науковому просторі, зокрема в публікації Lancet HIV (2022), був представлений єдиний європейський підхід до надання допомоги людям, що живуть із ВІЛ, у конфліктних умовах, із наголосом на раціональний розподіл ресурсів, інтеграцію клінічних закладів та пріоритетність для вразливих груп населення [15].

У межах глобального механізму розподілу вакцин COVAX, під координацією GAVI, ВООЗ і ЮНІСЕФ, Україна отримала доступ до екстреного постачання вакцин проти COVID-19. Ця ініціатива є частиною ширшої програми АСТ (Access to COVID-19 Tools) Accelerator, спрямованої на забезпечення рівного доступу до інструментів боротьби з пандемією [16].

ЮНІСЕФ зосередив свою діяльність, зокрема, на збереженні рутинної імунізації дітей і запобіганні порушенням «холодового ланцюга» — аспектів, критично важливих в умовах війни [17].

Прикладом ефективної взаємодії українських та міжнародних структур стало успішне подолання спалаху поліомієліту у 2021–2023 роках. За координації Міністерства охорони здоров'я, ВООЗ, ЮНІСЕФ і Global Polio Eradication Initiative - GREI вдалося повністю локалізувати спалах, реалізувати масштабну імунізаційну кампанію навіть за умов воєнного тиску, що дало можливість оголосити про завершення спалаху у вересні 2023 року [18].

Важливим напрямом залишалася двостороння співпраця в межах євроінтеграційних процесів. Україна стала учасницею ініціативи EU4Health, а також реалізувала низку проєктів ЄС, спрямованих на модернізацію системи громадського здоров'я, цифрову трансформацію, реформування служби крові, розвиток професійної освіти та гармонізацію національного законодавства з правом Євросоюзу у 2019–2025 роках [19].

Участь у глобальних форумах та донорських конференціях, таких як Міжнародна конференція з питань відновлення України (URC), Саміт перших леді та джентльменів, забезпечила представникам МОЗ, громадських організацій та

пацієнтських об'єднань можливість не лише презентувати досвід України, але й долучитися до формування стратегій і мобілізації довготривалої підтримки [13; 14].

У такий спосіб упродовж останніх років відбулося органічне поєднання національних реформ з міжнародними ініціативами: налагоджене стратегічне партнерство з ВООЗ, ЮНІСЕФ, GAVI та Global Fund; реалізовані програми у сфері ВІЛ, туберкульозу, COVID-19; забезпечена інтеграція до європейського нормативно-фінансового простору; посилена дипломатична присутність України у глобальних медичних процесах. Усе це зміцнює позиції держави як активного та відповідального учасника світової медичної дипломатії.

Global Health Diplomacy під час повномасштабної російсько-української війни: виклики, можливості та стратегічний потенціал

З початком повномасштабної агресії росії проти України у лютому 2022 року GHD набула особливої актуальності як інструмент реагування на багатомірну гуманітарну, безпекову та медичну кризу. У нових умовах GHD стала важливою платформою координації зусиль між українськими органами влади, міжнародними організаціями та державами-партнерами, забезпечуючи не лише підтримку системи охорони здоров'я, а й реалізацію ширших цілей зовнішньої політики через призму гуманітарних і здоров'я-орієнтованих дій.

Одним із ключових напрямів GHD у воєнний час стала гуманітарна дипломатія, що охоплювала налагодження механізмів доставки критично важливих лікарських засобів, функціонування мобільних шпиталів, а також евакуацію поранених і тяжкохворих пацієнтів із зон активних бойових дій. У цьому контексті важливу роль відіграли ініціативи під егідою ВООЗ, ICRC, MSF, а також численні міжурядові двосторонні механізми, відповідальні за безпосередню медичну допомогу та транспортну логістику для евакуаційних потреб [20].

Міжнародна співпраця, передусім з ООН, Організація Північноатлантичного договору - НАТО, ЄС, а також урядами партнерських країн, виявилася визначальною для стабілізації національної системи охорони здоров'я. Україна отримала підтримку через механізми WHO Emergency Response Framework, систему rescEU (резерв можливостей Механізму цивільного захисту Європейського Союзу), а також ініціативи НАТО з медичної евакуації та постачання обладнання [21].

Спільні дії з організаціями, такими як Управління ООН з координації гуманітарних справ (ОСНА), ЮНІСЕФ, GAVI, забезпечили оперативне реагування на медичні виклики та координацію гуманітарних місій [22].

Водночас GHD у період війни зіткнулася з численними викликами, зокрема: порушення логістичних ланцюгів, брак захищених гуманітарних коридорів, фрагментована координація донорських зусиль та загрози інформаційній безпеці. Атаки на цивільну інфраструктуру, включно з медичними закладами, ускладнили реалізацію гуманітарних місій, вимагаючи розгортання адаптивних моделей медичного обслуговування, зокрема телемедицини, мобільних команд тощо [23].

Медична допомога Україні набула значення не лише як форма гуманітарної солідарності, але й як інструмент реалізації м'якої сили (soft power) для країн-донорів. Через підтримку України партнери одночасно демонструють відданість міжнародному праву, принципам гуманності та глобальної безпеки в галузі охорони здоров'я. Це дає змогу країнам-учасникам GHD ініціатив формувати позитивний міжнародний імідж, зміцнювати міждержавні зв'язки, а також закладати підґрунтя для довготривалого партнерства у сфері медичних технологій, досліджень та освіти [4].

У контексті післявоєнного відновлення роль медичної дипломатії значно посилиться. GHD може стати інструментом мобілізації ресурсів для реабілітації зруйнованої інфраструктури, відновлення ментального здоров'я, зміцнення системи первинної медичної допомоги. Багатосторонні партнерства з ВООЗ, ЄС, країнами Великої сімки (G7) і світовими фондами мають потенціал стати каталізаторами системних реформ в охороні здоров'я України в повоєнний період [24].

Істотним чинником трансформаційної дії GHD є можливість інтеграції України в нові європейські та глобальні ініціативи, зокрема European Health Union, EU4Health, HERA (Health Emergency Preparedness and Response Authority). Вступ до ЄС відкриває перспективи участі України у формуванні спільної політики охорони здоров'я, зокрема у сфері управління ризиками, боротьби з інфекційними загрозами та розвитку цифрових медичних систем [25; 26].

Використання інструментарію GHD також створює можливості для просування національних інтересів України у глобальних медичних структурах. Формування чіткої зовнішньої політики у сфері охорони здоров'я забезпечить Україні можливість стати не лише об'єктом допомоги, а й суб'єктом міжнародної політики — учасником глобальних дебатів щодо медичної безпеки, доступності лікування, боротьби з нерівністю в охороні здоров'я [27].

Для стратегічного розвитку GHD в Україні доцільно розглянути створення інституційного механізму, що він би охоплював:

- інституалізацію посади аташе з питань охорони здоров'я (*health attaché*) при дипломатичних місіях,

- розвиток багатосторонніх і двосторонніх партнерств із профільними структурами,
- заснування науково-аналітичних платформ для підтримки політики GHD (політичні лабораторії (policy labs), консорціуми з міжнародними університетами),
- інтеграцію GHD-компетенцій у навчальні програми для державних службовців та фахівців системи охорони здоров'я.

Отже, Global Health Diplomacy у період війни постає не лише як інструмент кризового реагування, а й як системна платформа для відновлення, реформування й посилення ролі України в міжнародній системі охорони здоров'я.

Перспективи науково-медичної дипломатії України: інтеграція у європейський науковий простір

У сучасному глобальному ландшафті науково-медична дипломатія (science and medical diplomacy) формується як стратегічний напрям зовнішньої політики, що поєднує академічну мобільність, міжнародну наукову співпрацю, спільні дослідження, обмін даними та залучення до глобальних медико-наукових платформ. Для України, що проходить етапи трансформації системи охорони здоров'я в умовах війни та прагне до повноправної інтеграції у простір Європейського Союзу, цей інструмент набуває особливої ваги.

Однією з ключових передумов активізації науково-медичної дипломатії стало поглиблення співпраці з інституціями Європейського Союзу, передусім у межах рамкових програм Horizon Europe, EU4Health, Digital Europe. Українські наукові установи, включно з Національною академією медичних наук України (НАМН), беруть участь у спільних дослідницьких проєктах із провідними академічними центрами ЄС у сферах молекулярної медицини, трансляційної медицини, біобезпеки, фармакології та цифрової медицини [28].

Особливу увагу міжнародна наукова спільнота приділяє зміцненню ролі України як активного партнера в європейській системі академічної експертизи та обміну знаннями. У цьому контексті важливим кроком стало подання клопотання НАМН України на вступ до Федерації Європейських академій медичних наук (Federation of European Academies of Medicine, FEAM) – найвпливовішої платформи, що об'єднує національні медичні академії країн ЄС та здійснює консультативну функцію для європейських інституцій у сфері політики охорони здоров'я, науки та етики [29].

Членство НАМН у FEAM відкриває нові можливості для:

- залучення українських академіків до робочих груп із підготовки рекомендацій для Європейської комісії,
- участі в міжакадемічних проєктах у сферах громадського здоров'я, протидії антимікробній резистентності, рідкісним хворобам, імунопрофілактиці.
- розширення доступу до аналітичних платформ, що впливають на формування політик ЄС у галузі біомедичних досліджень.

4–5 вересня 2025 року президент НАМН України академік Василь Лазоришинець разом із начальником управління міжнародних і міжвідомчих зв'язків професором Андрієм Бутенком провели онлайн зустріч з керівництвом FEAM – президентом цієї організації професором Ferry C. Breedveld та операційною директоркою пані Louise Abboud.

За результатами розмови НАМН України офіційно подала документи та отримала підтвердження свого клопотання на членство у FEAM [30].

Крім того, українські наукові установи активно розвивають співпрацю у форматі академічних альянсів, зокрема через формат Європейських університетських альянсів (European University Alliances), Європейського співробітництва з науки і технологій (COST Actions), Європейського дослідницького простору (European Research Area, ERA). Це створює умови для спільного проведення клінічних випробувань, міждисциплінарних досліджень, напрацювання цифрових інструментів для оцінки здоров'я населення.

В умовах війни академічна дипломатія виконує також функцію збереження та адаптації наукового потенціалу. Програми підтримки українських дослідників (наприклад, ERA4Ukraine, Science4Ukraine, спеціальні стипендії Товариства Макса Планка, Німецької служби академічних обмінів DAAD, Європейської організації молекулярної біології EMBO) забезпечують мобільність, доступ до лабораторій, збереження наукових шкіл і дослідницьких проєктів [31].

Одночасно триває цифрова трансформація наукової сфери, що сприяє інтеграції України в Європейську хмару відкритої науки (European Open Science Cloud, EOSC), розбудові національних реєстрів даних і участі в транс'європейських інформаційних інфраструктурах, зокрема ELIXIR (European life-sciences infrastructure for biological information – Європейська інфраструктура наук про життя з питань біологічної інформації), BBMRI (European Research Infrastructure for biobanking and biomolecular resources – Європейська дослідницька інфраструктура з біобанкінгу та біомолекулярних

ресурсів), ECRIN (European Clinical Research Infrastructure Network – Європейська мережа інфраструктури клінічних випробувань) [32].

У майбутньому доцільно закріпити інституційні межі науково-медичної дипломатії, яка б охоплювала:

- запровадження механізму міжвідомчої координації GHD та наукової дипломатії (science diplomacy) у сфері охорони здоров'я;
- розвиток дипломатичної підготовки для вчених та, особливо, керівників наукових інституцій;
- формування спільних науково-політичних платформ між Україною та ЄС.

Отже, науково-медична дипломатія набуває системного значення для післявоєнного відновлення, модернізації сфери охорони здоров'я та підвищення міжнародної суб'єктності України у глобальній науково-медичній екосистемі.

Психічне здоров'я та медична дипломатія: український вимір у глобальному контексті

Пандемія COVID-19 та зростання кількості затяжних гуманітарних криз, зокрема воєнних конфліктів, призвели до суттєвого підвищення рівня поширеності психічних розладів, серед яких домінують депресія, тривожні стани та посттравматичний стресовий розлад. Вплив цих чинників виходить за межі медичної площини та безпосередньо віддзеркалюється на соціально-економічних показниках. За оцінками Організації економічного співробітництва та розвитку, економічні втрати, пов'язані з психічними розладами, у країнах-членах сягають до 4% валового внутрішнього продукту, переважно з причини зниження продуктивності праці та рівня залучення населення до економічної діяльності [33]. Для держав Європейського Союзу та Великої Британії це становить понад €600 млрд щорічно [34].

Визнання цієї проблеми на міжнародному рівні визначає нові підходи до формування політики у сфері охорони здоров'я. У World Mental Health Report 2022 Всесвітня організація охорони здоров'я виокремлює три стратегічні напрями, необхідні для трансформації систем психічного здоров'я: надання їм пріоритетності, масштабування послуг і глибинна системна зміна [35]. Ці засади слугують дорожньою картою для інтеграції питань психічного здоров'я у зовнішньополітичні та дипломатичні процеси.

В Україні інтерес до питань психічного здоров'я значно зріс у зв'язку з повномасштабними воєнними діями та їх гуманітарними наслідками. Важливим кроком стало приєднання у 2021 році до WHO Special Initiative for Mental Health, яка передбачає розбудову системи управління у цій сфері, посилення кадрового потенціалу, розширення доступу до послуг і захист прав осіб із психічними розладами [36].

У 2022 році за участю Міністерства охорони здоров'я, Офісу Президента, ВООЗ та Міжвідомчого постійного комітету (IASC) була розроблена Мультисекторальна дорожня карта з розвитку системи психічного здоров'я та психосоціальної підтримки (Mental Health and Psychosocial Support, MHPSS) у межах Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки, створення якої ініціювала перша леді України Олена Зеленська. Документ закріпив чіткі функції різних секторів – охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, громадських організацій – у сфері MHPSS [37].

Публічна дипломатія відіграє також важливу роль у просуванні теми охорони психічного здоров'я на міжнародній арені. Національна програма «Ти як?», започаткована Першою леді України, стала прикладом залучення міжнародних партнерів і використання глобальної експертизи для зміцнення національної системи психічного здоров'я [38].

Інструменти дипломатії у сфері психічного здоров'я базуються на поєднанні кількох взаємопов'язаних підходів [8], зокрема форумна дипломатія передбачає активну участь у міжнародних та регіональних платформах, де формується порядок денний у сфері охорони здоров'я. Нормативна дипломатія передбачає імплементацію міжнародно визнаних документів, таких як Comprehensive Mental Health Action Plan 2013–2030 [35] та IASC Guidelines on MHPSS in Emergency Settings [37]. Фінансова дипломатія акцентує увагу на використанні підтверджених економічних показників, як-от втрати ВВП через психічні розлади, для обґрунтування необхідності залучення ресурсів. Гуманітарна дипломатія полягає в інтеграції стандартів, зокрема Minimum Service Package for MHPSS, у механізми реагування на кризи та гуманітарні програми [37].

З огляду на наведені факти можна рекомендувати розвивати інтеграцію питань психічного здоров'я у зовнішньополітичні стратегії України та представницькі документи на міжнародних майданчиках [35]. Важливо закріпити у національному законодавстві міжнародні стандарти CMHAP та IASC Guidelines [36; 37]. Крім того, необхідно розробити міжвідомчі фінансові стратегії для залучення міжнародного фінансування [33], поглиблювати міжнародні партнерства через участь у професійних мережах і міжсекторальних ініціативах, а також використовувати національні програми як інструмент публічної дипломатії для представлення українського досвіду.

Обговорення

Досвід повномасштабної війни Росії проти України висвітлює ключову роль глобальної дипломатії охорони здоров'я (Global Health Diplomacy, GHD) як інструменту забезпечення стійкості системи охорони здоров'я, мобілізації міжнародної підтримки та просування національних інтересів на світовій арені. Аналіз сильних та слабких сторін GHD у 2022–2025 роках дає змогу сформулювати низку стратегічних висновків.

Одним із найважливіших уроків є те, що ефективна медична дипломатія потребує чіткої міжсекторальної координації, професійної підготовки кадрів, інституційного закріплення та політичної підтримки на найвищому рівні. Україна змогла мобілізувати ресурси гуманітарної допомоги, забезпечити евакуацію пацієнтів, розгорнути мобільні медичні структури й підтримувати критичні функції охорони здоров'я саме завдяки динамічній взаємодії з міжнародними партнерами (ООН, ЄС, НАТО, ВООЗ, гуманітарні місії).

GHD виявилася потужним інструментом "м'якої сили" (soft power), що забезпечує можливість не лише отримувати зовнішню допомогу, а й укріплювати імідж України як відповідального міжнародного партнера, здатного до співпраці, інновацій і солідарності у сфері глобального здоров'я. Це відкриває нові перспективи для післявоєнного відновлення завдяки спільним програмам, інвестиціям, членству в європейських ініціативах, зокрема European Health Union і EU4Health.

Крім того, науково-медична дипломатія розширює горизонти співпраці, забезпечує інтеграцію українських дослідницьких установ до європейського наукового простору, зміцнює позиції України в глобальних дискусіях щодо охорони здоров'я, біобезпеки, етики. І підтримання клопотання НАМН на вступ до FEAM є важливим маркером цього руху.

Беручи до уваги наведені висновки, доцільно запропонувати такі шляхи розбудови GHD:

1. Інституціоналізація GHD: створення міжвідомчого координаційного центру з медичної дипломатії, впровадження посад медичних аташе в закордонних дипломатичних установах України, формування міжвідомчих платформ для стратегічного планування у сфері GHD.
2. Розвиток кадрового потенціалу: впровадження спеціалізованих програм підготовки фахівців з GHD та наукової дипломатії на базі провідних медичних і дипломатичних вищих навчальних закладів України у співпраці з міжнародними партнерами.
3. Підтримка наукової інтеграції: долучення національних наукових інституцій до європейських академічних об'єднань (наприклад, FEAM), програм спільних досліджень; фінансування мобільності дослідників та спільних проєктів.
4. Цифрова дипломатія охорони здоров'я: розвиток участі України в цифрових ініціативах ЄС (наприклад, EHDS, EOSC), формування інфраструктури обміну даними та інтеграції до транс'європейських медичних мереж.
5. Забезпечення політичної спадкоємності: інтеграція цілей GHD у плани заходів з реалізації Стратегії розвитку системи охорони здоров'я на період до 2030 року та Стратегії зовнішньополітичної діяльності України, закріплення принципів медичної дипломатії у стратегічних регуляторних актах.

Такі кроки не тільки посилять оперативний потенціал реагування в кризових умовах, але й стануть підґрунтям для системного розвитку, євроінтеграції та міжнародного визнання України як активного гравця в глобальній сфері охорони здоров'я.

Список літератури

1. Khazatzadeh-Mahani A, Ruckert A, Labonté R. Global health diplomacy. In: McInnes C, Lee K, Youde J, editors. Oxford handbook of global health politics. Oxford: Oxford University Press; 2018. <https://doi.org/10.1093/oxfordhb/9780190456818.013.7>
2. Kickbusch I, Silberschmidt G, Buss P. Global health diplomacy: the need for new perspectives, strategic approaches and skills in global health. Bull World Health Organ. 2007 Mar;85(3):230-232. <https://doi.org/10.2471/blt.06.039222>
3. Taghizade S, Chattu VK, Jaafaripooyan E, Kevany S. COVID-19 pandemic as an excellent opportunity for global health diplomacy. Front Public Health. 2021 Jul 12;9:655021. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2021.655021>. PMID:34322467; PMCID:PMC8310918

4. Kickbusch I, Liu A. Global health diplomacy-reconstructing power and governance. *Lancet*. 2022 Jun 4;399(10341):2156-2166. [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(22\)00583-9](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(22)00583-9). Epub 2022 May 17. PMID:35594877; PMCID:PMC9113726
5. Liashko VI, Isaienko RM, Korolenko VV. Global health diplomacy: contemporary challenges and prospects for Ukraine. *Wiad Lek*. 2023;76(4):876. <https://doi.org/10.36740/WLek202304125>
6. Karačić Zanetti J, Brown M, Viđak M, Marušić A. Diplomatic response to global health challenges in recognizing patient needs: a qualitative interview study. *Front Public Health*. 2023 Apr 13;11:1164940. <https://doi.org/10.3389/fpubh.2023.1164940>. PMID:37124832; PMCID:PMC10136764
7. Hunter A, Wilson L, Stanhope M, Hatcher B, Hattar M, Hilfinger Messias DK, Powell D. Global health diplomacy: an integrative review of the literature and implications for nursing. *Nurs Outlook*. 2013 Mar-Apr;61(2):85-92. <https://doi.org/10.1016/j.outlook.2012.07.013>. Epub 2012 Sep 19. PMID:22999856; PMCID:PMC7118513
8. Kickbusch I, Lister G, Told M, Drager N, editors. *Global health diplomacy: concepts, issues, actors, instruments, fora and cases*. New York: Springer; 2013. <https://doi.org/10.1007/978-1-4614-5401-4>
9. World Health Organization. Pandemic prevention, preparedness and response agreement [Internet]. Geneva: WHO; 2025 Jun 27 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.who.int/news-room/questions-and-answers/item/pandemic-prevention--preparedness-and-response-accord>
10. Ravinetto R, Henriquez R, Srinivas PN, Bradley H, Coetzee R, Ochoa TJ, et al. Shaping the future of global access to safe, effective, appropriate and quality health products. *BMJ Glob Health*. 2024 Jan 9;9(1):e014425. <https://doi.org/10.1136/bmjgh-2023-014425>. PMID:38195155; PMCID:PMC10807033
11. AlKhalidi M, James N, Chattu VK, et al. Rethinking and strengthening the global health diplomacy through triangulated nexus between policy makers, scientists and the community in light of COVID-19 global crisis. *Glob Health Res Policy*. 2021;6:12. <https://doi.org/10.1186/s41256-021-00195-2>
12. Gauttam P, Singh B, Kaur J. COVID-19 and Chinese global health diplomacy: geopolitical opportunity for China's hegemony? *Millennial Asia*. 2020;11(3):318-340. <https://doi.org/10.1177/0976399620959771>
13. Global Fund. War in Ukraine: maintaining lifesaving HIV and TB services [Internet]. Geneva: The Global Fund; 2024 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.theglobalfund.org/en/ukraine/>
14. Chisholm J. Doctors on bikes prevented a humanitarian catastrophe in Ukraine [Internet]. San Francisco: Wired; 2023 Jul 13 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.wired.com/story/ukraine-hiv-aids-medications-doctors-on-bikes/>
15. Vasylyev M, Skrzat-Klapaczyńska A, Bernardino JL, et al. Unified European support framework to sustain the HIV cascade of care for people living with HIV including in displaced populations of war-struck Ukraine. *Lancet HIV*. 2022;6:e438-48. [https://doi.org/10.1016/S2352-3018\(22\)00125-4](https://doi.org/10.1016/S2352-3018(22)00125-4)
16. World Health Organization. COVAX: working for global equitable access to COVID-19 vaccines [Internet]. Geneva: WHO; 2021 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.who.int/initiatives/act-accelerator/covax>
17. Habicht J, Mammadzade M. Protecting Ukraine's future through vaccination [Internet]. New York: UNICEF; 2025 Apr 24 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.unicef.org/ukraine/en/stories/protecting-future-through-vaccination>
18. World Health Organization. Polio outbreak in Ukraine closed – a success story for public health despite extreme challenges of war [Internet]. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe; 2023 Sep 21 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.who.int/europe/news/item/21-09-2023-polio-outbreak-in-ukraine-closed-a-success-story-for-public-health-despite-extreme-challenges-of-war>
19. Veresniuk N, Piontkovskyi V, Kozubenko Y, Mahanova T, Balynska O. Reforming the healthcare system to sustainable development goals in the EU states. *Econ Aff*. 2023;68(01s):191-198. <https://doi.org/10.46852/0424-2513.1s.2023.22>

20. World Health Organization. Ukraine emergency: external situation report #23 [Internet]. Geneva: WHO; 2023 Jul 20 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.unfpa.org/resources/ukraine-emergency-situation-report-23-17-may-2024>
21. European Commission. EU civil protection & humanitarian aid: Ukraine [Internet]. Brussels: European Commission; 2024 [cited 2025 Aug 6]. Available from: https://civil-protection-humanitarian-aid.ec.europa.eu/where/europe/ukraine_en
22. UN Office for the Coordination of Humanitarian Affairs. Ukraine: humanitarian response plan 2024 [Internet]. New York: OCHA; 2024 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.humanitarianresponse.info/en/operations/ukraine>
23. Médecins Sans Frontières. Ukraine: one year of emergency medical care in Kharkiv [Internet]. Geneva: Médecins Sans Frontières; 2023 May 10 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.doctorswithoutborders.org/latest/ukraine-one-year-emergency-medical-care-kharkiv>
24. Kuiper E. Building back better: reconstructing the Ukrainian health system [Internet]. Brussels: European Policy Centre; 2025 Feb 24 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.epc.eu/publication/Building-back-better-Ukraines-healthcare-system-624634/>
25. European Commission. European health union: stronger and better prepared for the future [Internet]. Brussels: European Commission; 2024 May 22 [cited 2025 Aug 6]. Available from: https://health.ec.europa.eu/latest-updates/european-health-union-stronger-and-better-prepared-future-2024-05-22-0_en
26. Kickbusch I, de Ruijter A. How a European health union can strengthen global health. *Lancet Reg Health Eur*. 2021 Jan 5;1:100025. <https://doi.org/10.1016/j.lanepe.2021.100025>. PMID:34557787; PMCID:PMC8454785
27. Habibi R, Eccleston-Turner M, Burci GL. The 2024 amendments to the international health regulations: a new era for global health law in pandemic preparedness and response? *J Law Med Ethics*. Forthcoming 2024;52(4). <https://doi.org/10.2139/ssrn.4962876>
28. European Commission. Specific support for Ukrainian research and innovation [Internet]. Brussels: European Commission; 2025 Apr 7 [cited 2025 Aug 6]. Available from: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/strategy/strategy-research-and-innovation/europe-world/international-cooperation/association-horizon-europe/ukraine_en
29. Federation of European Academies of Medicine. About FEAM [Internet]. Brussels: FEAM; 2024 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.feam.eu/about-us/>
30. National Academy of Medical Sciences of Ukraine. NAMN Ukrainy pryednuyetsya do yevropeyskoyi medychnoyi spilnoty [The NAMS of Ukraine joins the European medical community] [Internet]. 2025 Sep 5 [cited 2025 Sep 8]. Available from: <https://amnu.gov.ua/namn-ukrayiny-pryednuyetsya-do-yevropejskoyi-medychnoyi-spilnoty/>
31. Science Europe. Science Europe stands with the Ukrainian research community: appeal to peace [Internet]. Brussels: Science Europe; 2023 Feb 24 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.scienceurope.org/news/science-europe-stands-with-the-ukrainian-research-community-appeal-to-peace/>
32. European Open Science Cloud. Open science in Ukraine: resilience and progress amid war [Internet]. Brussels: EOSC; 2025 Jan 20 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://eosc.eu/news/open-science-in-ukraine-resilience-and-progress-amid-war/>
33. OECD. A new benchmark for mental health systems [Internet]. Paris: OECD Publishing; 2023 [cited 2025 Aug 6]. Available from: https://www.oecd.org/en/publications/a-new-benchmark-for-mental-health-systems_4ed890f6-en.html
34. European Commission. Mental health [Internet]. Brussels: European Commission; 2022 [cited 2025 Aug 6]. Available from: https://health.ec.europa.eu/non-communicable-diseases/mental-health_en

35. World Health Organization. World mental health report: transforming mental health for all [Internet]. Geneva: WHO; 2022 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240049338>
36. World Health Organization. Special initiative for mental health: universal health coverage for mental health [Internet]. Geneva: WHO; 2021 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://www.who.int/initiatives/special-initiative-for-mental-health>
37. Inter-Agency Standing Committee. Minimum service package for MHPSS [Internet]. Geneva: IASC; 2022 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://interagencystandingcommittee.org/iasc-reference-group-mental-health-and-psycho-social-support-emergency-settings>
38. Ministry of Health of Ukraine. Ty yak? programme [How are you?] [Internet]. Kyiv: Ministry of Health of Ukraine; 2023 [cited 2025 Aug 6]. Available from: <https://moz.gov.ua/uk/ti-jak-ukrainciv-navchatimut-pikluvannju-pro-mentalne-zdorov%E2%80%99ja-u-mezhah-inicijativi-pershoi-ledi>